

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

Ο ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ*

Τοῦ κ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Π. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

Τακτικού Καθηγητοῦ τῆς Α.Β.Σ., τ. Ὑφυπουργοῦ Συντονισμοῦ

I

Ἐπάρχουν πολλοὶ ὑποστηρίζοντες ὅτι ὁ Ἕλλην ἐπιχειρηματίας εἶναι ὁ ἱκανότερος τῶν ἐπιχειρηματιῶν εἰς τὸν κόσμον, ἀρκεῖ νὰ διαθέτῃ τὰ κατάλληλα μέσα. Καὶ ὑπάρχουν ἐπίσης πολλοί, διαπνεόμενοι ἀπὸ ἱερὸν μένος ἐναντίον τοῦ Ἕλληνο ἐπιχειρηματίου καὶ ἐναντίον τοῦ κέρδους του γενικῶς, ἐκ τοῦ ὁποίου παρ' ὅλα ταῦτα προσδοκοῦν, εἰς καθεστῶς φιλελευθέρως οἰκονομίας, ὡς ἡ ἰδική μας, τὴν οἰκονομικὴν πρόοδον τῆς χώρας. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι αἰσθάνομαι ἐξ ἰδιοσυγκρασίας ἀντιπάθειαν εἰς τὸν μέσον ὄρον καὶ εἰς τὸ μέτρον, πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἀμφότερα αἱ πλευραὶ εὐρίσκονται ἐν δικαίῳ καὶ ὅτι ὑπάρχει δικαιολογία καὶ εἰς τὸν ἔπαινον καὶ εἰς τὴν ἐπίκρισιν. Ὁ ἐπιχειρηματίας δὲν εἶναι μόνον αὐτόνομος δημιουργία τῶν προσωπικῶν του ἰδιοτήτων. Εἶναι συγχρόνως καὶ προϊὼν τοῦ συγκεκριμένου περιβάλλοντος, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ ὁποίου διαμορφοῦται καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου μεταμορφῶνται καὶ μεταμορφοῦται διαλεκτικῶς. Ἐν τῇ διερευνήσει τοῦ ρόλου καὶ τῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ ἐπιχειρηματίου δὲν πρέπει νὰ ἀγνοῆται ὁ ἀντικειμενικὸς παράγων τοῦ περιβάλλοντος. Εἰς τὴν οἰκονομίαν συμβαίνει ὅ,τι καὶ μὲ τὴν Γραφήν. Εἰς τὸν ἔχοντα δοθῆσεται καὶ ἀπὸ τὸν μὴ ἔχοντα ἀφαιρεθῆσεται. Οὐδὲν ἐπιτυγχάνει ὅπως ἡ ἐπιτυχία. Εἰς περιβάλλον μὴ ἔχοντα ἀφαιρεθῆσεται. Οὐδὲν ἐπιτυγχάνει ὅπως ἡ ἐπιτυχία. Εἰς περιβάλλον εὐνοοῦν τὴν ἀνάπτυξιν ἢ ἐπιτυχίαν καθίσταται συσσωρευτική. Καὶ εἰς περιβάλλον δυσμενές, ὡς συμβαίνει εἰς τὰς ὑπαναπτύκτους χώρας, ἢ ἀποτυχία εὐνοεῖ τὴν ἀποτυχίαν. Ἄλλ' ἂς θέσωμε τὰ προβλήματα μὲ τὴν σειρὰν των.

II

Τὸ πρῶτον καὶ θεμελιῶδες πρόβλημα, τὸ ὁποῖον συναντᾷ ὁ ἐπιχειρηματίας, εἰς χώραν τοῦ ἐπιπέδου ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας, εἶναι ἡ σχέση τοῦ κράτους πρὸς αὐτόν.

Ἐπάρχει ἡ πεπλανημένη ἀντίληψις ὅτι ἡ διαρκὴς παρέμβασις καὶ ἐπέκτασις τῆς κρατικῆς δραστηριότητος ἀποτελοῦν ἀνασχετικὸν παράγοντα τῆς ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας. Εἰς τὴν ἀκραίαν τῆς περιπτώσιν ἢ ἀποψις ἀξιῶ τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ κράτους εἰς τὸν ρόλον τοῦ «νυκτοφύλακος κυνός». Ἐν τούτοις, αὕτη

* Ὁμιλία γενομένη εἰς τὸ Ἐμπορικὸν Βιομηχανικὸν Ἐπιμελητήριον Ἀθηνῶν τὴν 10ην Ἰουνίου 1965.

καθ' εαυτήν ἢ παρέμβασις καὶ ἡ ἐπέκτασις τῆς κρατικῆς δραστηριότητος δὲν δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἀποτελεῖ ἀνασταλτικὸν φραγμὸν εἰς τὴν ἰδιωτικὴν δρασίαν. Ἡ κρατικὴ δραστηριότης ἐπεκτείνεται σήμερον εἰς ὅλας τὰς χώρας, ὅχι μόνον εἰς τὰς καθυστερημένας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀνεπτυγμένας, καὶ εἰς ἐκείνας ἀκόμη αἱ ὁποῖα χαρακτηρίζονται ὡς αἱ ἐπάλλξεις τοῦ φιλελευθερισμοῦ. Εἰς πλείστας χώρας σήμερον τὸ 15-25% τοῦ ἀκαθαρίστου ἐθνικοῦ εἰσοδήματος ἀντιπροσωπεύει δαπάνας τοῦ κράτους, ἡ δὲ κρατικὴ ἀπασχόλησις καλύπτει περίπου τὸ 25% τῶν ἀπασχολουμένων. Εἰς τὰς Η.Π.Α. ἡ κρατικὴ ἀπασχόλησις ἀνῆρχετο τὸ 1900 εἰς 4% καὶ σήμερον ὑπερβαίνει τὸ 13%. Ἡ ἐξέλιξις ἐπομένως αὐτὴ εἶναι φυσιολογικὴ καὶ δὲν βλάπτει. Τί εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον βλάπτει; Βλάπτει κατ' ἀρχὴν ἡ ὑπερμέτρως μικρὰ ἢ ὑπερμέτρως μεγάλη δόσις παρεμβάσεως καὶ ἀκόμη περισσότερον ἡ παλιμβουλία μεταξὺ παρεμβάσεως καὶ μὴ παρεμβάσεως καὶ ἡ ἐντεῦθεν δημιουργουμένη ἀβεβαιότης.

Πράγματι, εἰς τὰς ἡμιανεπτυγμένας καὶ πολὺ περισσότερον εἰς τὰς ὑπάναπτύκτους οἰκονομίας ἐπικρατεῖ ἀναποφασιστικότης εἰς τὴν ἐπιλογὴν μεταξὺ τοῦ λεγομένου συγκεντρωτικοῦ καὶ τοῦ ἀποκεντρωτικοῦ συστήματος ἀποφάσεων. Τὸ κράτος διστάζει νὰ προκρίνῃ τὴν μέθοδον τῆς προωθήσεως τῆς δραστηριότητος μὲ βάσιν τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν καὶ εὐθύνην ἢ τὴν μέθοδον τῆς κρατικῆς ἐπιταγῆς καὶ εὐθύνης, κατὰ τὴν ὁποῖαν τὸ ἄτομον ἢ οἱ φορεῖς καθίστανται ὑποχρεωτικῶς ἅπλοϊ ἐκτελεσταὶ τῶν κρατικῶν σχεδίων καὶ ἀποφάσεων. Ἡ ταλάντευσις αὐτῆ, εὐνοουμένη καὶ ἀπὸ τὸ γόητρον, τὸ ὁποῖον ἀσοῦν ὄρισμένα πρότυπα ξένων οἰκονομιῶν, ἐπαγγελλομένων ταχεῖαν ἀνάπτυξιν, συνιστᾷ βασικῶς τὸ δυσμενὲς κλίμα κινητοποιήσεως τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας. Διὰ τὸν Ἕλληνα ἐπιχειρηματίαν, πολλάκις αἰφνιδισθέντα ἐκ τῶν παλιμβουλιῶν, ἡ σαφήνεια καὶ ἡ βεβαιότης τῶν σχέσεων καὶ τῶν ἐπιφυλασσομένων εἰς ἑκάτερον τομέον, ἀποτελεῖ κεντρικὸν αἴτημα. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ κρατικὴ παρέμβασις, ἡ σαφήνεια καὶ ἡ βεβαιότης καὶ βεβαία, ὅχι μόνον δὲν ἀποτελεῖ ἐμπόδιον, ἀλλὰ ἀποβαίνει καὶ ὑποχρεωτικὴ, ἀξιουμένη ὑπὸ αὐτῆς ταύτης τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας. Ἀνορθολογικαὶ παρεμβάσεις, ὡς εἶναι ὁ ἰσχύων ἀγορανομικὸς κώδιξ, ὁ ὁποῖος ἐνίοτε παρακωλύει τὸν ἐπιδιωκόμενον ἀνταγωνισμόν ἢ τὸν ὑποβιβασμὸν τοῦ κόστους, ἢ ἡ εὐνόησις φορέων, δρῶντων ὑπὸ ἀνίσους ὄρους, εἶναι βεβαίως ἐπιβεβλημένον νὰ ἐκλείψουν.

Πρωταρχικῶς ὅμως ἀπαιτεῖται ἡ ἀποκατάστασις τρόπου τινὰ καταστατικοῦ χάριτος διαχωρισμοῦ τῶν σφαιρῶν δράσεως ἑκατέρου τῶν φορέων κατὰ τρόπον ἐπιτρέποντα τὸ μέγιστον τῆς ἀποδόσεως εἰς ἕκαστον τούτων καὶ τὸν ἄριστον συνδυασμὸν ἀμφοτέρων. Ἐφ' ὅσον θὰ ἐπιτυχάνετο τὸ ἄριστον τῶν συνδυασμῶν, ὅσον μεγαλυτέρα θὰ ἦτο ἡ εἰς τοὺς ἐπιφυλασσομένους εἰς τὸ κράτος τομεῖς δραστηριότης, τόσον πολλαπλασία θὰ ἦτο ἀντιστοίχως ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἰδιωτικῆς ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας. Ὁ Keynes εἶχεν ὑποστηρίξει ὅτι ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς θὰ ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ μὲ τὸ ἐξῆς ἅπλου κριτήριον: Τὸ κράτος δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀναμειγνύεται, παρὰ μόνον ἐκεῖ ὅπου λογικῶς εἶναι ἀδύνατος ἡ ἀνάπτυξις ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν. Ἐπ' αὐτοῦ τοῦ δόγματος, τὸ ὁποῖον παρέχει μεγάλην ἐλαστικότητα προσαρμογῆς, δυνάμεθα νὰ θεμελιώσωμεν τὸν περὶ οὗ ὁ

όγος καταστατικὸν χάριτην. Εἰς τὸ κράτος θὰ ἀνήκη ὡς ἄμεσος δρᾶσις ἡ πραγματοποίησις ἐπενδύσεων πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ὑποδομῆς καὶ τοῦ κοινωνικοῦ κεφαλαίου, περιλαμβανομένης τῆς ἀσφαλείας, τῆς παιδείας καὶ τῆς ὑγείας. Θὰ ἀνήκη εἰς τὸ κράτος ὡς ἔμμεσος δρᾶσις ἡ παρέμβασις πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν κυκλικῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων, ἡ λήψις μέτρων πρὸς ἀποκατάστασιν ἰσότητος ὄρων ἀνταγωνισμοῦ, ἡ ἄσκησις πολιτικῆς διανομῆς καὶ ἀναδιανομῆς τοῦ εἰσοδήματος καὶ πρὸ παντὸς ἢ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ κρατικοῦ προγραμματισμοῦ θέσπισις τῶν ἀπαραιτήτων κινήτρων διεγέρσεως τῶν ἰδιωτικῶν ἀποφάσεων καὶ προσανατολισμοῦ των πρὸς τοὺς ἐπιθυμητοὺς σκοποὺς. Ἐρώτημα γεννᾶται κατὰ πόσον ἐπιτρέπεται εἰς τὰ κράτη ἡ ἐπιχειρηματικὴ παραγωγή ὑλικῶν ἀγαθῶν. Τοῦτο θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιτρέπεται μόνον ἐκεῖ ὅπου ἡ παραγωγή ὑπὸ τοῦ ἰδιώτου εἶναι ἀδύνατος, τεχνικῶς ἢ οἰκονομικῶς, ἢ ἔθνικῶς ἐπικίνδυνος ἢ ἐκεῖ ὅπου, λόγῳ τοῦ μεγέθους τῆς ἀγορᾶς ἢ ἰδρυθησομένη μονὰς παραγωγῆς ἀγαθῶν θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐξ ὀλοκλήρου καὶ ἀποκλειστικῆν κατάληψιν τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς, ἄνευ δυνατότητος ἀνταγωνισμοῦ, ὡς θὰ συνέβαινε λ.χ. μὲ μὴ ἐξαγωγικὰς μονάδας, τὸ optimum μέγεθος τῶν ὁποίων θὰ ἱκανοποιῆτο διὰ τῆς ὀλοκληρωτικῆς καλύψεως τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς.

III

Ἐπὶ τὰς σημερινὰς ἐν τούτοις ἐξελίξεις, ὁ περιορισμὸς τῆς κρατικῆς δραστηριότητος εἰς τοὺς ἀνωτέρω τομεῖς, δὲν θὰ ὑπερτερεῖ ἀποτελεσματικῶς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρω ὠρισμένα πεδία δράσεως, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενον κρατικῆς εὐθύνης :

Ὁ τομεὺς ἔρευνῶν. Ὁ Ἕλλην ἐπιχειρηματίας εὐρίσκει σήμερον ἐνώπιον πραγματικῆς ἀδυναμίας διεξαγωγῆς τῶν ἀναγκαίων πρὸς προαγωγήν τῆς ἐπιχειρήσεώς του ἔρευνῶν, ὀφειλομένης ἐν μέρει μὲν εἰς ἔλλειψιν εἰδικευμένου προσωπικοῦ, περισσότερο δὲ εἰς τὸ πολυδάπανον καὶ ἐνίοτε ἄνευ ἀποτελέσματος τῶν τοιούτων ἔρευνῶν. Αἱ μικραὶ ἐπιχειρηματικαὶ μονάδες τῆς χώρας ἀδυνατοῦν νὰ ἀναλάβουν ἔρευναν, εἴτε διὰ τὴν ἀγοράν, εἴτε διὰ τὴν ἀξιοποίησιν πόρων, εἴτε διὰ τὴν βελτίωσιν προϊόντων, εἴτε διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἐπιχειρήσεων, ἐφ' ὅσον δὲν γίνεται σχετικὴ χρηματοδότησις τῆς, τὸ κόστος τῆς εἶναι γενικῶς ὑψηλόν, ἔλλειπουν δὲ αἱ μελέται καὶ οἱ ἔρευνηταί. Τὸ κράτος συνεπῶς ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἔρευναν. Ἐπὶ δύο ἐννοίας. Ἀπὸ μὲν τῆς ἰδικῆς του πλευρᾶς νὰ ἐπιχειρήσῃ πλήρη διερεύνησιν τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πόρων τῆς χώρας, καὶ προετοιμάσῃ τὰς ἀναγκαίας μελέτας ἐκμεταλλεύσεως, ἀπὸ δὲ τῆς ἰδιωτικῆς πλευρᾶς νὰ θεσπίσῃ τὴν ὑποχρεωτικὴν μακροπρόθεσμον καὶ χαμηλότοκον χρηματοδότησιν τῶν ἐπιχειρήσεων, τουλάχιστον ὅσων συνεργάζονται κατὰ ὁμοιογενεῖς ὁμάδας διὰ τὴν ἀνάληψιν τοιούτων ἐφηρμοσμένων ἔρευνῶν.

Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἐκδηλοῦται ἤδη κυβερνητικὴ πρωτοβουλία. Ἐπιχειρεῖται, διὰ καταρτισθέντος νομοσχεδίου, ἡ ἀναδιοργάνωσις ὄλων τῶν ἰνστιτούτων καὶ ὀργανισμῶν ἐρεύνης, ἡ δημιουργία τῶν γέων ἀπαραιτήτων, ἡ κατάρτισις μέσων καὶ κατωτέρων στελεχῶν ἐρεύνης καὶ ὀργανοῦται ἡ ἐνίσχυσις τῆς

ιδιωτικῆς ἐπιχειρήσεως διὰ χαμηλοτόκων πιστώσεων, παροχῆς τεχνικῶν πληροφοριῶν καὶ ἐξασφαλίσεως τοῦ εἰδικευμένου προσωπικοῦ.

Ἐπάσχει καὶ ἄλλος τομεύς, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ ἐπιχειρηματῆαι θὰ ἠξίωσαν τὴν κρατικὴν παρέμβασιν : ἡ διερεῦνσις τῆς διεθνoῦς ἀγορᾶς. Διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπιχειρηματικὴν μονάδα, καλουμένην νὰ ἀνοιχθῆ καὶ νὰ ἀνταγωνισθῆ εἰς εὐρείας ἐξωτερικὰς ἀγορὰς, ἡ διερεῦνσις τῆς ζητήσεως καὶ τῶν κρατουσῶν συνθηκῶν εἶναι καὶ οἰκονομικῶς καὶ τεχνικῶς ἀνέφικτος. Ὁ ὑπὸ σύστασιν ὀργανισμὸς ἐξαγωγῆς προορίζεται νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθήκον τοῦτο τοῦ κράτους.

Τὴν ιδιωτικὴν πρωτοβουλίαν δύναται νὰ ἐνισχύσῃ ἀποφασιστικῶς ἡ κρατικὴ παρέμβασις καὶ εἰς ἄλλον τομέα : ἡ ἐνίσχυσις τῶν καινοτόμων ἐπιχειρηματιῶν. Ἐπάρχον ἐπιχειρηματῆαι, φορεῖς ἀξιοποιήσιμων ἰδεῶν, οἱ ὁποῖοι ἀδυνατοῦν νὰ μετατρέψουν τὴν σύλληψιν εἰς πράξιν. Ἡ τράπεζα, ἀξιοῦσα τὴν ὑπαρξίν οἰκονομικῆς ἐπιφανείας, καλυπτούσης πολλαπλασίως τὸ αἶτημα τῆς χρηματοδοτήσεως, ἀπορρίπτει μὲ τὰ συνθήματα τραπεζικὰ κριτήρια τὴν πρότασιν. Ἐπὶ τὰς συνθήκας αὐτὰς δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι πολλαὶ ἰδέαι καὶ εὐρεσιτεχνίαι ἐπωλήθησαν εἰς ἀλλοδαπούς. Εἶναι ἐπὶ τέλος ἀνάγκη εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς τὸ κράτος νὰ ἀναλάβῃ μέρος τῶν ἐπιχειρηματικῶν κινδύνων, ἐφ' ὅσον ἔχουν γενικωτέραν σημασίαν διὰ τὴν οἰκονομίαν. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν θὰ ἦτο χρήσιμος θεσμὸς, διὰ τοῦ ὁποῖου θὰ παρέχοντο ὑπὲρ τῶν καινοτόμων ἐπιχειρηματιῶν ἐγγυήσεις, λαμβανόμενης ὑπ' ὄψιν τῆς ποιότητος τοῦ ἐπιχειρηματίου καὶ τῆς ἀποδοτικότητος τῆς ἰδέας.

Συνέβαιεν ἐν Ἑλλάδι ἐν πολὺ περίεργον φαινόμενον, ὃ Ο.Χ.Ο.Α., ἀποτελῶν κατ' οὐσίαν κρατικὴν μονάδα, ἐκάλει τὰς ιδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις, δηλ. τὰς τραπεζίξας, νὰ παράσχουν εἰς αὐτὸν ἐγγυήσιν, δηλ. εἰς τὸ κράτος, διὰ τὴν χρηματοδότησιν μιᾶς ἰδιωτικῆς μονάδος. Ἐγένετο τὸ ἀντίστροφον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἦτο ὀρθόν. Ἦδη διὰ τῆς ἀποφασισθείσης συγχωνεύσεως Ο.Χ.Ο.Α. καὶ Ο.Β.Α. δημιουργεῖται εἰδικὸν κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον θὰ παρέχῃ πρὸς τὰς τραπεζίξας ἐγγυήσεις διὰ μικρὰς ἢ μεσαίας ἐπιχειρήσεις πρὸς ἀνάληψιν ἐπιχειρηματικῶν κινδύνων.

Ἐπάσχει ἀκόμη τομεύς, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ κρατικὴ παρέμβασις εἶναι ἀναγκαία: ἡ ἀσφάλεια πιστώσεων καὶ ἡ ἀσφάλεια ἐξαγωγῶν. Θὰ ἦτο ἐπίσης ἀναγκαία ἡ κρατικὴ παρέμβασις προκειμένου περὶ ἐνίσχυσεως τοῦ κεφαλαίου ἐπιχειρήσεων ἢ συμπράξεως πλειόνων ἐπιχειρήσεων διὰ τὴν ἀνάληψιν εὐρύτερων ἐπιχειρηματικῶν κινδύνων ἢ προκειμένου περὶ ἐκσυγχρονισμοῦ ἐπιχειρήσεων ἢ ἰδρύσεως νέων. Συνέβαινε κατὰ τὸ παρελθὸν νὰ ἀξιοῦται ἀπὸ τὴν αἰτουμένην ἐνίσχυσιν μονάδα ἢ παραχώρησις τοῦ 51% τοῦ κεφαλαίου, πράγμα τὸ ὁποῖον προεκάλει εὐλόγως ψυχολογικὰς ἀντιδράσεις, πέραν τοῦ ὅτι ἀντέκειτο καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς συστάσεως τῶν τεταγμένων διὰ τὴν ὑποβοήθησιν τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας ὀργάνων.

IV

Τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι δρωσῶν ἐπιχειρήσεων δύναται νὰ συνοψισθῶν ὡς ἀκολούθως: **Πρῶτον** πρόκειται κατὰ κανόνα περὶ ἐμποροκερδοσκοπικῶν μονάδων. **Δεύτερον** πρόκειται περὶ ἐπιχειρήσεων μικροῦ μεγέθους. **Τρίτον** πρόκειται περὶ ἐπιχειρήσεων μὲ ὑψηλὸν βαθμὸν συγκεντρώσεως εἰς τὰ με-

τῶν κυριωτέρων ἀνασχετικῶν παραγόντων τῆς ἐπιχειρηματικῆς δράσεως εἰς τὴν χῶραν μας. Χωρίζομεν τούτους εἰς ὑποκειμενικούς καὶ ἀντικειμενικούς.

Ἀρχίζομεν ἀπὸ τὸν ὑποκειμενικὸν παράγοντα, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ πληθυσμός, τὸ ἐπίπεδον μορφώσεως καὶ ἡ ἐν γένει συμπεριφορὰ του. Τὸ χαμηλὸν ἐπίπεδον μορφώσεως ἐμποδίζει τὴν κινητικότητα τοῦ πληθυσμοῦ, τὴν μεταβολὴν τῶν καταναλωτικῶν του συνηθειῶν, τὴν βελτίωσιν τῆς παραγωγικότητός του, τὴν δημιουργίαν εἰδικευμένων στελεχῶν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἄγει εἰς διαμόρφωσιν υπερμέτρως γραφειοκρατικῆς διοικήσεως. Ἐπὶ πλέον τὸ χαμηλὸν ἐπίπεδον, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν περιορισμένην αἴσθησιν ἀναγκῶν, ἐμφανίζει μίαν ἀσθενῆ ἐρεθιστότητα ἔναντι τῶν κινήτρων πάσης φύσεως. Ἐνίοτε ὁδηγεῖ καὶ εἰς ἀρητικὰ ἀποτελέσματα. Πρόκειται περὶ τῆς λεγομένης κατιούσης καμπύλης προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν καὶ καταβολῆς προσπαθειῶν.

Εἰς τοὺς ὑποκειμενικούς τούτους παράγοντας ἰδιαίτεράν σημασίαν ἔχει τὸ ἐπίπεδον τῆς τεχνικῆς μορφώσεως, τὴν ἔκδηλον ἀνεπάρκειαν τοῦ ὁποῖου ἐπιδιώκει νὰ καλύψῃ ἡ ἐπιχειρουμένη εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς παιδείας ἐκπαιδευτικὴ μεταρροήθμισις.

Ἄλλ' ὁ ἐπιχειρηματίας δὲν εἶναι μόνον προῖον μορφώσεως. Αὕτη εἶναι ἀπαραίτητος, ἀλλὰ δὲν ἐπαρκεῖ. Ὁ ἐπιχειρηματίας εἶναι καὶ ταλέντον, ἡ ἐκδήλωσις τοῦ ὁποῖου θὰ ὑπάρξῃ, ὅταν διαμορφωθῇ τὸ ἀνάλογον γενικώτερον ἐπιχειρηματικὸν κλίμα. Διὰ τὴν ἀνάληψιν ἐν τούτοις ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας ἐπιχειρηματικῶν κινδύνων ἀπαιτοῦνται καὶ εἰδικοί γνώσεις καὶ ἐμπειρία, τὴν ὁποίαν ὁ Ἕλλην ἐπιχειρηματίας θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποκτήσῃ διὰ τῆς συνεργασίας του μὲ τὸ ξένον ἐπιχειρηματικὸν κεφάλαιον. Καὶ ἡ συνεργασία αὕτη εὐνοεῖται ἤδη σαφῶς ὑπὸ τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς.

Ἐκ τῶν ἀντικειμενικῶν παραγόντων πρωτεύουσιν σημασίαν ἔχει ἡ ἀνεπαρκὴς προσφορὰ μακροπροθέσμων εὐθηνῶν κεφαλαίων. Τὸ γεγονός τοῦτο, ὀφειλόμενον εἰς τὴν χαμηλὴν ἀποταμίευσιν καὶ συνεπῶς εἰς τὸ χαμηλὸν εἰσόδημα, ἄγει εἰς τὸν φαῦλον κύκλον, ἡ ὑπερνίκησις τοῦ ὁποῖου δύναται νὰ συντελεσθῇ μόνον μετὰ τὴν ἐνίσχυσιν ἐξωτερικῆς ἀποταμιεύσεως. Εἶναι σκόπιμον νὰ τονισθῇ — καὶ τοῦτο ἴσως ἔχει προέχουσαν σημασίαν ἐν προκειμένῳ — ὅτι διὰ μίαν ἑλληνικὴν ἐπιχειρήσιν αἱ ἀνάγκαι εἰς κεφάλαια εἶναι πολὺ μεγαλύτεραι τῶν ἀναγκῶν ἐπιχειρήσεων τῆς ἀλλοδαπῆς, τῆς αὐτῆς φύσεως καὶ τοῦ αὐτοῦ μεγέθους. Τοῦτο, διότι ὁ κεφαλαιουχικὸς ἐξοπλισμὸς τῆς ἑλληνικῆς ἐπιχειρήσεως εἰσάγεται κατὰ κανόνα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ συνεπῶς θὰ ἐπιβαρυνθῇ μετὰ μεταφορικά, ἀσφαλείας, προμηθειᾶς κλπ. Διότι ἐπὶ πλέον ὁ Ἕλλην ἐπιχειρηματίας εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ προβλέψῃ πρόσθετον κεφάλαιον διὰ τὴν διαμόρφωσιν ὑποδομῆς καὶ ἐξωτερικῶν οἰκονομιῶν, αἱ ὁποῖαι τοῦ εἶναι ἀναγκαῖαι διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς ἐπιχειρήσεώς του. Διότι ἐπὶ πλέον εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ διατηρῇ ἀναλογικῶς πάντοτε δεσμευμένον μεγαλύτερον κεφάλαιον διὰ πρώτας ὕλας, συνεπεία τῆς ἀβεβαιότητος τῆς προσφορᾶς των εἴτε ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ εἴτε κατὰ μείζονα λόγον ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Διότι ἐπὶ πλέον εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἔχῃ ὑψηλότερον ἐπίπεδον ἀποθεματοποιήσεως, ἐν σχέσει πρὸς τὸν ξένον ἐπιχειρηματίαν εἴτε λόγῳ ἀβεβαιότητος ἐφοδιασμοῦ εἴτε λόγῳ τῶν διακυμάνσεων τῆς ἀσταθοῦς ζητήσεως.

Διότι ἐπὶ πλεόν ὁ Ἑλλην ἐπιχειρηματίας δὲν ἐργάζεται εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν περιπτώσεων μὲ ὄλην τὴν παραγωγικὴν ἱκανότητα τῆς μονάδος του, πρᾶγμα ὁδηγούν εἰς ὑψηλότερον κόστος. Τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἴτε εἰς κακὴν ἐκτίμησιν τῶν συνθηκῶν τῆς ζήτησεως, ὀφειλομένην εἰς τεχνικὴν ἀδυναμίαν του, εἴτε κυρίως εἰς τὴν φύσιν τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας, κυριαρχουμένης ἀπὸ τὸ ἀγροτικὸν εἰσόδημα, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐποχικὰς διακυμάνσεις ἀλλὰ καὶ ἔντονον ἀστάθειαν.

Ἐὰν ὁ ἐπιχειρηματίας ἐν Ἑλλάδι ἀπεφάσιζε νὰ ἐκσυγχρονίσῃ τὴν ἐπιχείρησίν του — γέος φαῦλος κύκλος — καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ βιομηχανίαν ἐντάσεως κεφαλαίου, τοῦτο θὰ ἀπῆτει ἀναλογικῶς μεγαλύτερα κεφάλαια. Εἰς τὸν ἐκσυγχρονισμόν ὁμως αὐτὸν θὰ συνήντα ἀκόμη μεγαλύτερα ἔμποδια. Ἐκσυγχρονισμὸς σημαίνει κατὰ κανόνα μονάδα μεγαλυτέραν ἐκείνης, τὴν ὁποίαν δύναται νὰ ἀντιθέσῃ ἢ ἐσωτερικῆ ἀγορά, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔχει ἐξοικειωθῆ, ἄμεσον ἀνάγκην κεφαλαίων, καὶ συγχρόνως ἐκτοπισμὸν εὐθηνῶν ἐργατικῶν χειρῶν.

Εἰς τὸ πρόβλημα τῆς δυσχερείας κεφαλαιοδοτήσεως τῶν ἑλληνικῶν ἐπιχειρήσεων πρέπει νὰ προστεθῆ ἡ συνήθως ἀντικανονικὴ σύνθεσις ἰδίων πρὸς ἕνα κεφάλαια, ὀφειλομένη καὶ εἰς τὴν ἀπροθυμίαν αὐτρεπενδύσεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν συνολικὴν ἀνεπάρκειαν τῶν κερδῶν, ὅχι ἀνὰ μονάδα, ἀλλὰ ὡς μακροοικονομικοῦ μεγέθους, ἐξ αἰτίας τοῦ μικροῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν βιομηχανιῶν.

Εἰς τοὺς ἐπιβαρύνοντας τὸ κεφάλαιον παράγοντας θὰ ἔδει νὰ προστεθῆ ἡ ἀδυναμία ἀκριβοῦς ὑπολογισμοῦ τοῦ ἀναγκαίου κεφαλαίου καὶ τὸ συνεπεία τῆς ἀβεβαιότητος μικρότερον τοῦ ἀρίστου μεγέθους τῶν μονάδων.

Ἀντικειμενικῆς φύσεως ἀνασχετικὸν κώλυμα εἰς τὴν ἀνάληψιν ἐπιχειρηματικῶν κινδύνων εἶναι τὸ ὑψηλὸν γενικῶς κοινωνικὸν καὶ ἐξωτερικὸν κόστος ἀποτέλεσμα τῶν χαμηλοῦ βαθμοῦ ἀναπτύξεως τῆς οἰκονομίας. Τὸ ὑψηλὸν κόστος μεταφορῶν, ἡ ὑψηλὴ τιμὴ ρεῦματος καὶ ὑγρῶν καυσίμων, τὸ ὑψηλὸν ἐπίπεδον τοῦ τόκου κλπ. εἶναι συνήθη ἔμποδια εἰς τὴν ἐξασφάλισιν ἀνταγωνιστικότητος τῶν ἑλληνικῶν ἐπιχειρήσεων. Εἰδικῶς ὅσον ἀφορᾷ τὸ κόστος τῶν μεταφορῶν καὶ τὰς εἰσερχομένας πρώτας ὕλας καὶ διὰ τὰ ἐξαγόμενα ἔτοιμα προϊόντα ἢ μεγάλη ἀπόστασις ἀπὸ τὰ συνήθη κέντρα καταναλώσεως ἀποτελεῖ οὐσιώδη δυσμενῆ παράγοντα. Εἰς τὸν παράγοντα ὁμως τοῦτον προστίθεται ἡ δυσμενῆ διακριτικὴ μεταχειρίσις ὑπὸ τῶν ἐφοπλιστικῶν ὀργανώσεων τῶν ναύλων τῶν ἐξ Ἑλλάδος μεταφορῶν. Καθίσταται ὡς ἐκ τούτου ἀπαραίτητος ἢ εἰδικὴ ἐκ μέρους τοῦ κράτους μεταχειρίσις τῶν μεταφορῶν εἰς ἀντιστάθμισιν τῶν δυσμενῶν ἀντικειμενικῶν συνθηκῶν κόστους.

Ἀπὸ ἀπόψεως κόστους τὸν Ἑλληνα ἐπιχειρηματίαν πλήσει σοβαρῶς τὸ ἀτελεῆ καὶ ἀσυστηματοποίητον ἐν γένει δασμολογικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον τείνει εἰς μίαν γενικὴν προστασίαν ταμεινικῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον φύσεως. Ἡ γενικὴ προστασία ἀπλῶς ἐπιβαρύνει τὸ κόστος τῶν υπολοίπων βιομηχανιῶν καὶ δὲν δημιουργεῖ εὐνοϊκὸν κλίμα εἰς ὄρισμένους τομεῖς, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ ἦτο δυνατόν νὰ στραφῆ τὸ περιορισμένον κεφάλαιον εἰς τὴν χώραν. Εἰς τὸ δασμολόγιον ἐκφράζεται μία γενικωτέρα σύγχυσις τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς, συνισταμένη εἰς τὴν ἀδυναμίαν ὀργανικοῦ συμβιβασμοῦ τῆς κυρίας καὶ τῆς ἐξηρημένης βιομηχανίας, τῆς παραγούσης τὴν πρώτην ὕλην ἢ ἐπεξεργαζομένης προϊόντα ταύτης.

Ἀντικειμενικὸν ἐμπόδιον, περὶ τοῦ ὁποίου πλειστάκις ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, εἶναι τὸ μικρὸν μέγεθος τῆς ἀγορᾶς, ἄγον εἰς χαμηλὴν παραγωγικότητα τῆς μονάδος. Διὰ τῆς ἐντάξεως τῆς χώρας εἰς τὴν κοινὴν ἀγορὰν παρέχεται ἡ δυνατότης διασπάσεως τοῦ κλοιοῦ τούτου καὶ δημιουργίας βιωσίμων ἐπιχειρήσεων. Ἄλλ' ἡ διάσπαισις δὲν ἀποτελεῖ εὐχερὲς ἔργον. Ἡ ἀνταγωνιστικότης προϋποθέτει χαμηλὸν ἐσωτερικὸν καὶ ἔξωτερικὸν κόστος καὶ ὑψηλὴν παραγωγικότητα, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ μέγεθος τῆς μονάδος δὲν παίζει μικρὸν ρόλον. Ἐν τούτοις εἶναι βέβαιοι ὅτι εἰς τὸν εὐρύτερον εὐρωπαϊκὸν ἀνταγωνισμὸν δὲν προσδοκᾶται ἐξίσωσις τῶν ὄρων λειτουργίας τῶν ἐπιχειρήσεων. Προσδοκᾶται ὁ καταμερισμὸς διὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν συγκριτικῶς μεγαλύτερων πλεονεκτημάτων τῶν ἐπιχειρήσεων ἐκάστης χώρας εἰς ὠρισμένους τομεῖς. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς διὰ τὴν Ἑλλάδα ἰδιάζουσαν σημασίαν μεταξὺ ἄλλων ἔχει ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ πλεονάσματος τῶν ἐργατικῶν χειρῶν καὶ οὐχὶ τοῦ χαμηλοῦ κόστους τῆς ἐργασίας, ὡς λέγεται συνήθως, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι, τὸ τελευταῖον τοῦτο συναρτάται εὐλόγως πρὸς τὸ ἐπίπεδον τῆς παραγωγικότητος.

Σοβαρὸν ἐμπόδιον εἰς τὴν ἀνάληψιν ἐπιχειρηματικῶν κινδύνων εἶναι ἡ δημοσιονομικὴ πολιτικὴ τῆς χώρας, συνήθως εἰς ὑπαναπτύκτους οἰκονομίας. Ἡ ἀτελής καὶ ἔν τινι μέτρῳ γραφειοκρατικὴ φοροτεχνικὴ ὀργάνωσις ἔχουσι βλάψει περισσότερο ἀπὸ ὅσον συνήθως πιστεύεται τὴν ἐπιχειρηματικὴν δραστηριότητα. Ἡ ἐκ τῆς ἀτελείας τοῦ συστήματος προκύπτουσα φοροδιαφυγὴ, δημιουργοῦσα ἀνισότητα ὄρων ἀνταγωνισμοῦ, πλήσσει τὰς συνεπεῖς ἐπιχειρήσεις. Ὁ ταμειευτικὸς ἔξ ἄλλου χαρακτὴρ τῆς φορολογίας δὲν εὐνοεῖ τὴν ἀσκησιν πολιτικῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως. Ἐπιτακτικῶς μάλιστα ἀναγκαῖα καθίσταται ἡ μεταρρύθμισις τοῦ ἀτέχνου φόρου κύκλου ἐργασιῶν.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀσκουμένης οἰκονομικῆς πολιτικῆς ὡς σοβαρὰ ἐμπόδια εἰς τὴν βιομηχανικὴν κυρίως ἀνάπτυξιν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀπαριθμηθοῦν ἡ ὄλη γραφειοκρατικὴ ὀργάνωσις, μὲ τὸ σύστημα τῶν ἀδειῶν, ἡ μὴ ἐνθάρρυνσις τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἡ εὐνόησις ἐνίοτε τῶν de jure μονοπωλίων, ἡ μὴ θέσπισις ὀργανικοῦ συστήματος ἐιδικῶν κατὰ ἐπιθυμητοὺς τομεῖς κινήτρων, ἡ ἀναρχία τῶν ἐπιτοκίων, ἡ μὴ δημιουργία τῶν βιομηχανικῶν ζωνῶν, ἡ ἀτελής ἀνάπτυξις τῆς κεφαλαιαγορᾶς κ.λ.π. Ἡ ὑπὸ τῶν ἐπιχειρήσεων ἀπ' εὐθείας ἀντλησίς κεφαλαίων ἐκ τῆς ἀγορᾶς προσκρούει εἰς τὸν οἰκογενειακὸν ἐν γένει χαρακτῆρα τῶν ἐταιρειῶν, μὴ διατιθεμένων νὰ διευρύνουν τὴν μετοχικὴν βάσιν των, εἰς τὸν κρατικὸν ἀνταγωνισμὸν, ἔφ' ὅσον ἐκδίδονται δημόσια δάνεια μὲ ὑψηλὰ ἐπιτόκια, εἰς τὴν κακὴν συγκρότησιν τῶν κεφαλαίων τῶν ἐπιχειρήσεων, εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐνδιαφέροντος τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν ὀργανισμῶν διὰ παραγωγικὰς τοποθετήσεις τῶν κεφαλαίων των. Ἀλλὰ πέραν τούτων δὲν δύναται νὰ ἀγνοηθῇ ὅτι εἰς τὰς ἀδυναμίας τῆς κεφαλαιαγορᾶς οὐσιώδη ρόλον παίζουν οἱ ὑφιστάμενοι γενικώτεροι κοινωνικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ συνθήκαι, αἱ ὁποῖαι στρέφουν τὰς ἀνεπαρκεῖς ἀποταμιεύσεις εἰς προτίμησιν τῶν ταχείας ἀποδόσεως ἐπενδύσεων εἰς ἀκίνητα. Ἀποφασιστικὸς θὰ ἦτο ἐν προκειμένῳ ὁ κατευθυντικὸς ρόλος τῆς φορολογίας.

Εἰς τὴν ἐνδεικτικὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ἀντικειμενικῶν ἀνασχετικῶν παραγόντων τῆς ἐπιχειρηματικῆς δράσεως αὐτονόητος θεωρεῖται ἡ ἀνεπάρκεια εἰδι-

κευμένου προσωπικοῦ. Ἀλλὰ πέραν τούτων ἀκόμη μεγαλύτερας σημασίας εἶναι τὸ ὅτι ἡ Ἑλλάς εἰσέρχεται μόλις τώρα εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἔχει ὡς ἐκ τούτου νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν διεθνῆ ἀνταγωνισμόν τῶν ἤδη ἀνεπτυγμένων χωρῶν. Ἡ ἀνάπτυξις τῶν σήμερον προηγμένων χωρῶν συνετελέσθη ὑπὸ πλεονεκτικωτέρας συνθήκας ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ὑφίστανται σήμερον διὰ τὰς ὑπαναπτύκτους οἰκονομίας. Σήμερον αἱ ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένα χῶραι ἐκκινοῦν πρὸς βιομηχανικὴν ἀνάπτυξιν μὲ μίαν γεωργίαν εὐρισκομένην εἰς χαμηλὸν ἐπίπεδον παραγωγικότητος, μὲ δυσμενῆ σχέσιν πληθυσμοῦ καὶ παρηγμένου κεφαλαίου, μὲ φραγμοὺς δασμολογικοὺς τιθεσμένους ὑπὸ ἄλλων χωρῶν, μὲ μίαν τεχνολογικὴν πρόοδον ἀπαιτοῦσαν δυσανάλογους ὑψηλὰς ἐπενδύσεις καὶ πρὸ παντὸς μὲ πολὺ χαμηλότερα συνολικὰ κεφάλαια γινομένης ἐπενδύσεως ὑπὸ τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν πρὸς ἐπένδυσιν εἰς αὐτὰς καὶ μὲ ἐξωδιατιθέμενα ὑπὸ τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν πρὸς ἐπένδυσιν εἰς αὐτὰς καὶ μὲ ἐξω-τερικὸν ἐμπόριον ὅλον ἐπιχειροῦμενον ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἀγορὰς διαθέσεως πρὸς τὰς ἀναπτυσσόμενας χῶρας. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως εἶναι ὅτι αἱ ἀνεπτυγμένα χῶραι εἶναι ἤδη ἀναπτυσσόμενα καὶ αἱ ὑπανάπτυκτοι εἶναι ὑπανάπτυκτοι. Ἡ διαφορά αὐτῆ θέσεως τείνει εἰς τὴν μεγέθυνσιν τοῦ χάσματος συσσωρευτικῶς.

Πάντα ταῦτα εἶναι ἀναμφιβόλως δυσχέρειαι οὐσιώδους φύσεως διὰ τὸν Ἕλληνα ἐπιχειρηματίαν. Ἡ ὑπερκίνησις τῶν ὅμως εἶναι βεβαία, ἐφ' ὅσον τὸ μὲν κράτος ἀνταποκριθῆ εἰς τὰς συγχρόνους ὑποχρεώσεις του, ὁ δὲ ἐπιχειρηματίας, ἀποβάλλων τὸν παλαιὸν ἐμποροκερδοσκοπικὸν χαρακτῆρα, διευρύνει τοὺς ὀρίζοντάς του καὶ συγχρόνως ἐπιτύχει τὴν τεχνικὴν, ὀργανωτικὴν καὶ ἐμπορικὴν συνεργασίαν μὲ τὸ ἀλλοδαπὸν ἐπιχειρηματικὸν κεφάλαιον. Δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι τὰ ἐπιχειρηματικὰ ἐπιτεύγματα εἰς τὴν χώραν μας ὑπῆρξαν κυρίως ἀποτελέσμα τῆς εἰσκομισθεῖσης ἀλλαδαπῆς ἐμπειρίας διὰ μέσου τῶν προσφύγων καὶ τῶν ἐπαναπατρισθέντων μεταναστῶν. Ἡ αὕτη προσπάθεια δύναται νὰ ἀποδώσῃ σήμερον ἐπιτυχῶς, ἐπαναλαμβανομένη ὑπὸ ἄλλην μορφήν.